

MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA İSLAMOFOBİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*

Islamophobia In Muslim Majority Societies: The Case Of Turkey

Yrd. Doç. Dr. Enes BAYRAKLI** - Turgay YERLİKAYA***

Geliş Tarihi: 31.10.2017 Yayına Kabul Tarihi: 20.12.2017

Öz

Batı'da yoğun biçimde tartışılan İslamofobi sorunu sadece Batılı toplumlara özgü bir durum değildir. Kolonyal tecrübe yaşamış ya da radikal bir modernizasyona tabi tutulmuş Müslüman ülkelerde de bu sorun yoğun biçimde gözlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında Müslüman ve Batılı toplumlarda İslamofobi probleminin bazı benzerlik ve farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı İslamofobi'nin sadece Batılı toplumlara özgü bir durum olmadığını Türkiye örneği üzerinden göstermektir. Çalışmada Türkiye'deki İslamofobik eğilimlerin tarihsel kökenlerine ilişkin bir çerçeve çizilecek ve bu sorunun genelde medya özelde de mizah üzerinden nasıl yeniden üretildiği sorunsallaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Müslüman toplumlarda İslamofobi, Batılılaşma, Modernleşme, Sekülerizm.

Abstract

Islamophobia is a term which is widely discussed and analysed in Western context. Yet one may claim that Islamophobic attitudes and policies are not specific to Western countries or non-Muslim majority countries. In this regard Turkey and its troubled relation with Islam and Muslims offer a valuable case study to analyse Islamophobia in Muslim majority societies. There are similarities and divergences when analysing Islamophobia in Muslim majority and non-Muslim majority societies. There are also different factors at play when we look at the Islamophobia in different Muslim majority countries such as Turkey or Egypt. In this regard historical factors such as colonial experience or self-imposed radical modernization-westernization processes play a significant role. The aim of this study is to analyse the phenomenon of Islamophobia in Turkey, its historical background and how it is constantly constructed and reproduced by Turkish satirical magazines.

Keywords: Islamophobia, Islamophobia in Muslim Societies, Westernisation, Modernization, Secularism.

* Bu çalışma Turgay Yerlikaya'nın Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Anabilim Dalında savunduğu "Oryantalizm: Türk Medyasında Self Oryantalizm" başlıklı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Türk Alman Üniversitesi, Siyaset Bilimi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, orcid.org/0000-0002-5039-3493

*** İstanbul Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Araştırma Görevlisi, orcid.org/0000-0002-6134-5788

GİRİŞ

İslam karşıtlığının modern bir yorumu olarak değerlendirilebilecek olan İslamofobi kavramı, İslam ve Müslümanlara yönelik yersiz bir kaygı olarak tanımlanmıştır. 90'lı yıllarda literatüre kazandırılan bu kavram, zamanla İslam'a yönelik tutum ve davranışları açıklamakta yetersiz kalmış ve bu konuda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İslamofobi modernleşme süreci ile farklı boyutlar kazanmış ve bu olgu Batı dışındaki Müslüman toplumlarda da gözlemlenmiştir. Batı dünyası dışında kalan Müslüman toplumların modernleşme projelerinde katı laik bir çizgiyi benimsemeleri, kendi toplumları içerisinde de bir öteki grubu oluşturmalarına neden olmuştur. Tepeden inmece laik modernleşme siyasetinin, dini toplumsal hayatın dışına çıkarma girişimleri dine ait sembol ve simgelerin ötekileştirilmesini durumunu ortaya çıkartmıştır. Mısır, Tunus ve Türkiye örneklerinde görülen söz konusu modernleştirme projeleri İslamofobik eğilimlerin sadece Batı'ya özgü bir sosyo-politik sorun olmadığını da gösterir niteliktedir. Bahse konu ülkelerin tarihsel süreçleri incelendiğinde İslam'ın bastırılan bir olgu olduğu ve bu ülkelerin yerli İslamofobi konusunda önemli birer örnek teşkil ettikleri tespit edilebilir. Bu çalışma İslam karşıtlığının sadece Batı'ya özgü bir durum olmadığını Türkiye modernleşmesi örneği üzerinden ele almakta ve yerli İslamofobik eğilimlerin özellikle medya ve karikatür çalışmalarında görülen yansımalarını konu edinmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: İSLAM KARŞITLIĞININ MODERN YORUMU OLARAK İSLAMOFOBİ

İslam karşıtlığının modern dönemdeki yüzü olarak okunabilecek İslamofobi özellikle soğuk savaş sonrası dönemde İslam ve Müslümanlarla ilgili yapılan tartışmaların odak noktasını teşkil etmektedir. Bu bağlamda İslamofobi kavramı her ne kadar güncel bir terminolojik üretim olsa da kavramın gönderme yaptığı tarihsel süreklilik vurgusu merkeze alınarak açıklanması konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Nitekim İslamofobi kavramı 11 Eylül sonrasında Müslüman göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı kamusal alanlarda görülen modern ve seküler bir söylem olarak kabul edilse de kökenleri Avrupa tarihinde yüzyıllar öncesine dayanan bir olgudur.¹

¹ Bülent Şenay (2010), **Europe's Identity Crisis: Roots Behind Routes Ahead**, New Europe: In Search of a True Inclusive and Pluralistic Europe, Islamophobia: Construction-Deconstruction içinde, Published, Office of the Prime Minister, Directorate General of Press and Information, s.127.

İslamofobi teriminin bugünkü anlamda kullanılmasa da ilk defa ele alındığı çalışma, 1925 yılında Etienne Dinet ve Slimen Ben İbrahim'in kaleme aldıkları “*accés de delire islamophobe*” adlı eserdir.² Kavramın bugünkü anlamda kullanılması ise Runnymede Trust tarafından yapılan, *Islamophobia: A Challenge for Us All* (1997), adlı çalışma neticesinde gerçekleşmiştir. Runnymede Trust'ın yaptığı çalışmada İslam'a yönelik “temelsiz bir düşmanlık” olarak tarif edilen İslamofobi kavramının, Müslümanları ana akım politik ve sosyal hayattan dışlayacak adaletsiz bir ayrımcılığa da karşılık geldiği vurgulanmıştır.³ İngiltere'deki İslamofobik eğilimlerin hangi neden ve tutumlardan kaynaklandığını araştıran bu çalışma çok tartışılmış ve eleştirilmiş olsa da günümüzdeki İslamofobi çalışmalarının başlatması açısından temel referans noktasını teşkil etmektedir.

Islamic Human Rights Commission'un (IHRC) İslamofobi terimini “İslam korkusu” olarak tanımlaması ise konunun sadece psikolojik boyutunu ele alması nedeniyle kapsayıcı bir tanımlama olmaktan uzaktır. İslamofobi üzerine yapılmış en bilindik çalışma olan Runnymede Trust raporu İslamofobiyi, sadece Müslümanlara duyulan bir kin ve korku olarak tanımlamakla yetinmeyerek Müslümanlara karşı ayrımcı ve dışlayıcı pratikler ile birlikte değerlendirmiş, bu pratiklerin de onları sosyal, siyasi ve ekonomik hayattan dışlayacak bir ayrımcılığa neden olduğunu ortaya koymuştur.⁴ 2015 Yılından itibaren her yıl yayınlanan Avrupa İslamofobi raporunun Editörleri Enes Bayraklı ve Fared Hafez ise İslamofobiyi Müslümanlar üzerinde hegomonya kurmak isteyen kesimler tarafından kullanılan bir ırkçılık türü olarak tanımlamaktadırlar. Yazarlara göre:

“İslamofobi, (gerçek ya da uydurulmuş) bir günah keçisi ilan ederek bir iktidar alanı inşa etmek, genişletmek ve bu durumu

² Chris Allen (2010), **Islamophobia**, Ashgate Publishing Company, England, s.6.

³ Report Of The Runnymede Trust Commission On British Muslims and Islamophobia (1997), **Islamophobia A Challenge For Us All**, s.4. İslamofobyaya çalışmalarının başvuru niteliğindeki bu kaynak, Müslümanların İngiltere özelinde maruz kaldıkları ayrımcılık ve şiddet olaylarını ele almaktadır. Müslüman karşıtı önyargı ve suçların arttığı bir dönemde İslamofobyaya kavramının yeni bir konu olarak gündeme geldiğini ifade eden rapor, İslamofobyaya alanındaki çalışmaların da niceliğinde hızlı bir büyüme olduğunu dile getirmektedir. İslamofobyaya kelimesi şu şekilde tanımlanmıştır. “The term Islamophobia refers to unfounded hostility towards islam”.

⁴ Ömür Orhun (2010), **Islamophobia: The Last Hate Phenomenon**, New Europe: In Search of a True Inclusive and Pluralistic Europe, Islamophobia: Construction-Deconstruction içinde, Published, Office of the Prime Minister, Directorate General of Press and Information, s.161.

istikrarlı hale getirmek isteyen dominant gruplar tarafından kullanılmaktadır. Bu dominant gruplar ilan ettikleri bu günah keçisini yine kendilerinin inşa ettiği “biz” tanımının dışında bırakmakta ve kendilerinin yararlandığı kaynaklardan ve haklardan mahrum bırakmaktadır. İslamofobi sabit ve negatif değerler atfedilmiş ve tüm Müslümanlar için genellenmiş bir “Müslüman” kimliği inşa ederek Müslümanları ötekileştirmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus İslamofobinin bize Müslümanlar ve İslam’dan daha çok İslamofobik şahıslar hakkında bilgi verdiği gerçeğidir.”⁵

Klinik bir belirti olan fobinin İslam’la yan yana gelerek bir korku ve karşıtlık oluşturmasının sosyal, kültürel, dini ve politik bir takım sebepleri bulunmaktadır.⁶ *Runnymede* raporunda yer verilen İslam karşıtlığının sürekliliği konusu, İslamofobik çevrelerin zihinlerini beslemesi açısından oldukça önemlidir. Tarihsel anlatıların kolektif bilinçte yarattığı tesirler göz önünde bulundurulduğunda, Batı’daki İslamofobiklerin zihin ve eylemlerini zinde tutmalarına imkân tanıyan etmenler açığa çıkartılmış olacaktır. Raporda yüzyıllar süren İslam karşıtlığının tarihsel izleği açık bir biçimde ortaya koyulmuştur. Tarihsel izleğin modern dönemden örnekler verilerek anlatılması, söz konusu sürekliliği tescil etmesi açısından oldukça önemlidir. Rapora göre bu izlek şu şekilde ele alınabilir:

“1920 yılında Fransız ordusu Şam’a girdiğinde Ordu komutanı doğrudan Selahattin’in mezarına yürüdü ve şu ünlü sözleri söyledi: “Nous revoila, Selahattin” (tekrar geri geldik). 1095 yılında Papa 2. Urban’ın Müslümanlara karşı “haklı bir savaş” çağrısıyla başlayan haçlı seferlerinin bitmediğine inanıyordu komutan. Bu olay Haçlıların yanı sıra Osmanlıları da içerecek şekilde yayıldı. İstanbul 1453 yılında Osmanlı Türkleri tarafından düşürüldüğünde Kardinal Bessarion Venedik düşesine şunları yazmıştır: “Bu şehir bir zamanlar oldukça çeşitliydi, fakat insan olmayan barbarlar tarafından yıkıldı ve harap edildi.”

⁵ Enes Bayraklı ve Fared Hafez (2016), **European Islamophobia Report 2015**, SETA Publications, İstanbul, s.6-7.

⁶ Özcan Hıdır (2007), **Anti Semitizm ve Anti İslamizm: Benzerlikler ve Farklılıklar**, Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti Semitizm içinde, Kadir Canatan ve Özcan Hıdır (Ed.), Nobel Kitap, Ankara, s.82-83.

19. yüzyılda Ernest Renan Müslümanlar yeni bir şey öğrenmeye açık değildir dedi. Bu düşünceler Avrupa kolonyalizmini meşrulaştırma adına kullanıldı.”⁷

Günümüzdeki İslamofobik düşünce ve eylemlerin tarihsel köklerini ortaya çıkartma adına sunulan bu izlek, modern bir kavrama karşılık gelen eylemlerin sürekliliğini ortaya koymaktadır. Haçlılardan ortaçağa, Osmanlı imparatorluğundan Avrupa kolonyalizmine ve oradan da 1990’ların İslamofobik eylemlerine uzanan bir hatta yaşanan her olay “biz geri geldik” in tarihsel husumetini yansıtmaktadır.⁸ Bu husumetin modern bir epistemolojiye dönüşmesi ve İslamofobinin farklı toplumsal kesimlerce desteklenmesi, söz konusu karşıtlığın pekiştirilmesine neden olmaktadır. Nitekim İslam’ın sekülerizme, demokrasiye ve dolayısıyla Batı medeniyetine karşı bir tehdit olarak algılanması⁹, İslam ve Müslümanların birçok etkenden ötürü ortaçağa ait bir fenomen olarak görülmesi¹⁰, İslam korkusu ve düşmanlığının yaygınlaştırılmasında doğrudan rol oynamış, sözünü ettiğimiz korku ve karşılıkların da teorik zeminini teşkil etmiştir. İngiltere özelinde İslam ve Batı karşıtlığının nasıl ortaya çıkartıldığını anlatan Chris Allen, “bizim kültürümüz, bizim değerlerimiz, bizim kurumlarımız, bizim yaşamımız gibi söylemler aracılığıyla Batı- İslam gibi bir dikotominin İngiliz toplumunda üretildiğini” ifade etmiştir.¹¹ Bu tarihsel izlek, yukarıda ifade edildiği üzere Batı’nın kolektif bilincini oluşturmakta ve bu bilinci pekiştiren bir işlev görmektedir.

YERLİ İSLAMOFOBİ

İslam karşıtlığı olarak değerlendirilmesi gereken İslamofobi sadece Batı’ya özgü bir olgu değildir. Seküler elitlerin Müslüman dünyada kolonizasyon sonrası süreçte uyguladıkları geleneksizleştirme ve İslamsızlaştırma politikaları, bu toplumlarda yerli bir ötekinin

⁷ Islamophobia A Challenge For Us All, Report Of The Runnymede Trust Commission On British Muslims and Islamophobia.

⁸ Age. s.5.

⁹ Ali Murat Yel ve Alparslan Nas (2014). “Insight Islamophobia: Governing the Public Visibility Of Islamic lifestyle in Turkey”, **European Journal of Cultural Studies**, Ocak, s.2.

¹⁰ John L. Esposito (2002), **What Everyone Needs To Know About Islam**, Oxford University Press, s.61.

¹¹ Chris Allen (2010), **Reflections On The Crisis Of Europe’s Multiculturalism**, New Europe: In Search of a True Inclusive and Pluralistic Europe, Islamophobia: Construction-Deconstruction içinde, Published, Office of the Prime Minister, Directorate General of Press and Information, s.33.

yaratılmasında doğrudan etkili olduğu gibi yerli-İslamofobiyi de doğurmuştur. Tarihsel süreç içerisinde şekillenen laiklik vurgusuyla beraber tepeden inmeci radikal modernleştirme projelerinin Müslüman toplumlarda yarattığı travmatik sonuçlar uzun süre etkisini sürdürdü. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı-Türk modernleşmesi de özellikle radikal modernizasyon süreci ile birlikte kendi toplumlarında öteki kategorisinin oluşturulduğu önemli bir örnek olmuştur. Frantz Fanon'un Cezayir örneğinde gösterdiği gibi, "kırık habituslar" içerisinde yaşanan modernleşme çabalarının, kendi dünyalarında yarattığı travma sadece beyaz adamla ilgili bir durum değildi. Beyaz adamın yerli destekçileri, modern olma adına kendi toplumsal dinamiklerini de bu modernliğe aykırı görmüş ve kendilerini var kılma adına yaşadıkları topraklarda modernleştirici siyaset tarzları ile ötekiler inşa etmişlerdir.

Söz konusu modernleştirici yaklaşımların başında gelen Batıcılık, Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikrî seviyesini erişilmesi gereken nihai hedef olarak gösteren bir yaklaşımdır. Kökten bir değişimi savunan Batıcılık anlayışı, geleneksel değerlerin ilerleme yolunda engel oluşturacağı düşüncesine sahiptir. Söz konusu düşüncenin en önemli temsilcisi kabul edilen Abdullah Cevdet, Le Bon'dan mülhem tezleri ile Osmanlı unsurlarının Batı ile eklemlenmesi görüşünü savunmaktadır. Batı medeniyetinin bütün kurum ve düşünceleri ile ithal edilmesi gerektiğine inanan Cevdet; ancak böyle bir yönelimin Osmanlı'yı kurtaracağı düşüncesindedir. Batıcılık akımının erken Cumhuriyet döneminin yönetim kadrosunda bıraktığı etki, Türk modernleşmesindeki kırılma ve kopuşların (süreklilik içerisinde bir kopuş) motivasyon kaynağı olarak değerlendirilebilir. Cevdet'in "Bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet, Avrupa medeniyetidir"¹² düşüncesinin çoklu-modernlikler anlayışlarını da mahkûm ederek oluşturduğu 'sistem dünyası', farklı 'yaşam dünyaları' için önemli bir tehdit olagelmıştır.

Osmanlı-Türk modernleşmesinin özellikle Cumhuriyet sonrası yaşanan dönüşümünde, din/gelenek, en problemlî alanı oluşturmuştur. Din bir yandan modernliğe uygun olmayan arkaik bir olgu olarak

¹² Şükrü Hanioğlu (1981), **Bir Siyasal Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi**, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981, s.359

kabul edilmiş diğer yandan da çeşitli gerekçelerle tanımlanma nesnesi olmuştur. Materyalist ve pozitivist fikirlerin etkisinde yetişen tarihsel blok içerisindeki seçkin kadronun sevk ve idare ettiği radikal modernlik projesiyle, gelenek/din “kurucu-dışarı” olarak kabul edilmiş ve geleneğe ait olan unsurların modernliğin önünde bir engel teşkil ettiği savunulmuştur. Mithat Cemal Kuntay’ın Üç İstanbul romanındaki Doktor Haldun adlı karakterin bir sohbet esnasında uyuyan Tevfik hocaya söylediği “Molla! 14 asır uyudun, artık yeter; uyan”¹³ cümlesi Ernest Renan’dan tevarüs edilen “din terakkiye manidir” anlayışının dönemin münevverlerindeki yansımalarını göstermesi açısından önemlidir. Abdullah Cevdet ve Gustave Le Bon’un düşüncelerinden kaynaklanan söz konusu etki, ideolojik bir nitelik arz ederek günümüze kadar süregelmiştir. Kemalist milliyetçilerin ve aydınlanmacı vizyonu benimseyen toplum kesimlerinin, İslam ve geleneğe yaklaşımı bugün bile bu izleğin bir devamı niteliğindedir.

İSLAM’IN MEDYATİK TEMSİLİ

Medya, Türk modernleşmesi ve batılılaşması sürecinde aktif bir rol oynamıştır. Seçkin bir yaklaşımı benimseyen medya ve elitler, toplumun ancak sınırlı bir zümrenin yönetiminde kurtuluşa ereceği düşüncesine sahiptirler. Kitlelerin bilinçsiz oldukları gerekçesiyle yönetilmeye mecbur oldukları anlayışı, modernist Türk elitlerinin baskın bir özelliği olmuştur. Münevverlere göre halkın cahil, hurafeci, kıt ve dar görüşlü bir kitle olması onların yönetilmeye muhtaç olduklarını da gerekçelendiren bir zemini mümkün kılmıştır. Pozitivist bir laiklik anlayışından hareketle toplumsal mühendislik faaliyetlerini sürdüren kadro ve laisist seçkinler, dinin sosyal hayattaki tezahürlerini sınırlandırmak istemişlerdir. Türkiye’nin son yıllarında din-devlet işlerinin rehabilitasyonu kapsamında birçok yasağın kalkmasına aracı olan bir siyasi ortam bile İslam’a yönelik tutum ve karşıtlıkları ortadan kaldıramamıştır.

İslam’ın özellikle medyatik temsili meselesi ele alındığında, oryantizmin içselleştirilmesi olarak adlandırılabilir bir yönelimin varlığı kendisini açık biçimde hissettirmektedir. İslami yaşam stillerinin kamusal görünümünün medyatik algılanışına dair ampirik veriler,

¹³ Mithat Cemal Kuntay (2010), **Üç İstanbul**, İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 11. basım, s. 102

Türkiye gibi bir ülkede İslamofobinin varlığına işaret eder niteliktedir. Nitekim Türkiye’de özellikle dış habercilik ve karikatür gazeteciliği göz önünde bulundurulduğunda, “yerli İslamofobi” olarak adlandırılacak bir yönelim kendisini açık bir biçimde göstermektedir. Aşağıda örnekleri incelenecek olan Yeşilçam sinemasının hurafe ile eşitlediği din anlayışı, Turhan Selçuk’un *Cumhuriyet* gazetesinde uzun yıllar sergilediği İslam karşıtı performans, *Gırgır* ve *Penguen* türü mizah dergilerinin arkaik bir unsur olarak gördükleri İslam dinini görselleştirme pratikleri, ana akım basının Türkiye’nin DEAŞ ile mücadelesinde Batı basınında ortaya çıkan manipülatif söylemleri kullanması ve Ortadoğu’ya ilişkin haberlerin şiddet ve egzotizmle iç içe sunulması, içselleştirilmiş bir oryantalizmin yanı sıra yoğun bir İslamofobik tutumu da ortaya koymaktadır.

Buradaki temel problem Türkiye gibi nüfusunun önemli bir kısmının Müslüman olduğu bir toplumda bu tür karikatür ve pratiklerin nasıl ve ne gerekçelerle üretildiğidir? Avrupa’da var olan gerekçelerin bu topraklardaki pratikleri açıklaması pek de mümkün görünmemekle birlikte var olan bu tutumun Türkiye’de daha çok “kültür savaşları” şeklinde cereyan ettiği anlaşılmaktadır.

Bahse konu bu sürecin İran, Mısır, Tunus ve Türkiye gibi Müslüman kimliğiyle ön plana çıkan ülkelerde süreç içerisinde görülmüş olması ortak bir siyasal zihniyetin de varlığını göstermektedir. Nitekim Bobby Sayyid’in, Kemalizm’i salt Türkiye’ye özgü siyasal bir rejimin ismi olmaktan ziyade, Müslüman ülkelerin kolonizasyon sonrası/modernleşme dönemlerini ifade eden ortak bir eylem pratiği olarak tanımlaması, bu topraklardaki ötekilerin nasıl üretildiğine dair geniş ve açıklayıcı bir kavramsal çerçeve sunmaktadır.¹⁴ Söz konusu topraklarda var olan bu sorunlu politik inşa süreci, Batı-dışı toplumların da kendi içlerinde öteki olarak kategorize ettikleri bir topluluğu ortaya çıkartmıştır. En nihayetinde bu durum, yerli bir İslamofobi ve self-oryantalizm sorununu gündeme getirmiştir.

Batı-dışı ülkelerin tarihinin Batı modernitesinden bağımsız ele alınamayacağını ifade eden Nilüfer Göle’ye göre, “Batılı olmayan toplumların tarihsel ve entelektüel güzergâhında, Batı’ya göre geri kalmışlık

¹⁴ Bobby Sayyid (1997), **A Fundamental Fear: Eurocentrism and the Emergence of Islamism**, Zed Books, London.

bilinci ve modernite arzusu derin izler bırakmıştır.”¹⁵ Gönüllü otoriter modernizasyon projelerinin (Türkiye, Çin) etkili olduğu durumlarda geçmişten ve gelenekten kopuş, sömürgeci modernizasyondan (Hindistan) daha radikal olmaktadır diyerek, Türk seçkinlerinin gelenekle kurduğu ilişkiye de ışık tutmaktadır.¹⁶ Osmanlı'nın sorunlu ve reddedilmesi gereken bir geçmiş olarak kabul edilmesi, bu birikimin yok sayılmasına neden olmuş, modernize etme çabaları da gelenekten kopuşla mümkün olmuştur. Türk seçkinleri ve devlet yöneticileri, Osmanlı bakiyesini sadece politik yapısı nedeniyle reddetmemiş, aynı zamanda ürettiği toplumsal modele de itibar etmeyerek onu her yönüyle yok saymıştır. Bu nedenle, Cumhuriyet devrinin bürokrat kadrosu, İslam kültüründen doğan geleneği yok etmek ve Batılılaşmayı bütün kurumlarıyla yerleştirmek taraftarıydı.¹⁷ “Tarık Bin Zeyyad’ın İberya’ya çıkarken gemileri yaktırmasına benzer biçimde, geçmişle bağların kopartılması”¹⁸ imgelemi, geçmişin ne kadar sorunlu algılandığını gösteren etkili bir örneklemdir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, Doğu’nun doğululaştırılması meselesi Türk modernleşmesinin sorunlu bir alanına karşılık gelmektedir. De-İslamization (İslam’ın görünürlüğünün ve etkisinin azaltılması) olarak adlandırılan bu modernleşme girişimi, Batılılaşma adına kendi geçmişini yok sayma politikasını ortaya çıkartmıştır. Bobby Sayyid’in *A Fundamental Fear* çalışmasındaki ifadeleri ile:

“İslam Doğulu kimliğin önemi bir işareti sayılmıştır. Kemalizm bu nedenle Batılılaşmak için İslam’ın etkisini azaltmayı (de-İslamize) gerekli görmüştür. Yani İslam’ın sosyal görünümünü ortadan kaldırmıştır. Bu sadece İslam’ı ortadan kaldırarak Türkiye’yi Doğulu olmaktan koparmıyor aynı zamanda bütünüyle Batılı yapıyordu.”¹⁹

¹⁵ Nilüfer Göle (2010), **İç İç Geçişler: İslam ve Avrupa**, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s.94.

¹⁶ Nilüfer Göle (2007), **Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık içinde, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, s.65.

¹⁷ Naci Bostancı (2008), **Cumhuriyet’i Anlamak**, Timaş Yayınları, İstanbul, s.86.

¹⁸ Mete Tunçay (2009), **İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm içinde, Ahmet İnsel (Ed.), İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, s.92.

¹⁹ Bobby Sayyid (1997), **A Fundamental Fear: Eurocentrism and the Emergence of Islamism**, Zed Books, London, s.69.

Edward Said'in "Doğu'nun Doğululaştırılması" dediği durum, Türk modernleşmesinin yapısal bir izahını sunmaktadır. Türk seçkinlerinin pozitivistlikten aldıkları ilhamla toplumu dönüştürme misyonu, sözü edildiği üzere oryantalist bir tarzda gerçekleştirilmiştir. Arif Dirlik'in "self oryantalizasyon"²⁰ olarak kavramsallaştırdığı bu yönelim, Batı-dışı toplumların modernleşme sürecindeki politikalarına da eleştirel ve özgün bir bakış açısı sunmaktadır. "Yerli halkın kendini yönetemeyeceği ve yönetilmesi gerektiği tezi ve bunun popülist bir içerikle "halk için halka rağmen"²¹ şeklinde sloganize edilmesi "yerli oryantalizm" politikasının uzantıları olarak kabul edilebilir.

Türkiye'de özellikle karikatür gazeteciliği göz önünde bulundurulduğunda, yerli İslamofobi olarak adlandırılabilir bir yönelimden söz etmek mümkündür. Özetle hiciv üzerinden eleştirel bir içerik taşıması gerektiği düşünülen karikatürler, Türkiye'de hâkim düzenin yanında yer almış ve vesayetçi mekanizmanın devamından yana bir yayın politikası izlemiştir. Öteden bu yana Türkiye'de karikatüristlerin üretimleri öteki olarak kabul edilen muhafazakâr ve İslami kesimin dini hassasiyetlerini ilkesiz biçimde eleştirmiş ve modernliğin karşıtı olarak kabul edilen dini görünümüne karşıt olarak kabul edilmiştir.

²⁰ Arif Dirlik (1996). "Chinese History and the Question of Orientalism", **History and Theory**, Vol. 35, No. 4, s.96.

²¹ Welat Zeydanlıoğlu (2008), **The White Turkish Man's Burden: Orientalism, Kemalism and the Kurds in Turkey**, Neo-colonial Mentalities in Contemporary Europe? Language and Discourse in the Construction of Identities içinde, Guido Rings and Anne (Ed.), Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, s.5. Zeydanlıoğlu bu çalışmada modern Türkiye'nin siyasi felsefesine karşılık gelen Kemalizm'in yeni bir ulus yaratma sürecinde, taşrayı ve geleneksel değerleri yok sayarak yeniden tanzim etme girişiminde bulunduğu görüşündedir. Etnik temelde Kürt toplumunun bu süreçte yeniden tanzim edildiğini ve oryantalist bir mantıkla medenileştirilmeye çalışıldığını ifade etmiştir. Fakat yazarın burada dikkatten kaçırdığı nokta her milletin ulus-devlet olma sürecinin benzer yönelimler içerdiği gerçeğidir. Kürt toplumunun ulus-devlet olma sürecinde dindar Kürtlerin makbul olmayan Kürt statüsünde olması bu duruma bir örnektir.

Resim 1. (Milliyet Gazetesi, 2013) Ercan Akyol'un 2013 Yılında Avukatların Başörtüsüyle Duruşmalara Girmesinin Önünü Açan Yargı Kararına Göndermede Bulunduğu Karikatür

Ercan Akyol'un yukarıdaki karikatüründe de ortaya çıkan bu aşağılama söylemi, karikatür- islamofobi ilişkisine de ışık tutmaktadır.

“Benim gibi olmak için senelerce okuyup avukat olmaya ne gerek vardı” cümlesi belirli bir modernlik algısına karşılık gelmesi anlamında oldukça belirleyici bir yere sahiptir. Bu karikatürde cisimleşen modern ve eğitilmiş olma algısı, dolaylı bir yolla başı açık olmaya indirgenmiştir. Yani öğrenim düzeyi belirli bir seviyenin üstünde olan bir bayan, doğrudan başı açık olmak zorundadır. Alt metinde vurgulanan ve verilmek istenen mesaj, bir kadının okudukça ve öğrenim düzeyi yükseldikçe kendinden başını açacağıdır. Şekli modernleşme anlayışının sistematik bir biçimde yürütüldüğü bu coğrafyada, bu tür sorunlu algıların varlığı kaçınılmaz olmaktadır. Pozitivist metodolojinin hâkim yönetim felsefesi olması, söz konusu sorunlu algıların medyada da temsil edilmesine neden olmaktadır. Avrupa’da teolojik ve politik gerekçelerle ortaya çıkan İslamofobi ve en temelde İslam karşıtlığı, Türkiye gibi bir ülkede de kendisine söylem alanı bulabilmektedir. İslami bir simgenin, değer yüklü ve oldukça normatif bir kavram olan çağdaşlığa aykırı görülmesi, modern Türkiye’nin din ve dinin görünümüne yönelik katı ve biçimsel tepkileri olarak görülmelidir. Pozitivizmin gelişimine paralel olarak din ve gelenekle ilgili simge ve değerlerin

ortadan kalkacağına dair öngörünün gerçekte bir karşılık üretmemesi, görsel karşılık anlamında hakaret içerikli karikatürlerin ortaya konulmasına neden olmuştur. Sorun Türkiye gibi nüfusunun önemli bir kısmının Müslüman olduğu bir toplumda bu tür karikatürlerin nasıl ve ne gerekçelerle üretildiğidir? Avrupa'da var olan gerekçelerin bu topraklardaki pratikleri açıklaması pek de mümkün görünmemektedir. Çünkü Türkiye'de bu durum daha çok "kültür savaşları" şeklinde cereyan etmektedir.²² Yönetim erkini uzun müddet kendi elinde tutmuş ve halkının değerlerine yabancılaşmış bir yönetici topluluğunun sosyal anlamda azımsanamayacak ölçüde bir destek bulması, sözü edilen kültürel yansımalarıdır. Yani hâkim bir azınlığın uzun süre devletin bütün alanlarında yönetme gücüne sahip olmasıdır. Bir diğer husus da statü konusudur. Nilüfer Göle'nin de ifade ettiği üzere Türkiye'de statü gruplarının kendi iktidarlarını tehlikede görmelerine neden olan başörtüsü ve dinin kamusal görünümüleri, bir iktidarın paylaşılmama isteğidir aslında. Yani başörtülü bir insanın evinde oturması ve düşük profilli kabul edilen mesleklerde yer alması, egemen güçlerin kendileri için bir tehdit olarak algılanmamaktadır. Ta ki onlar hâkim, savcı, doktor olmak isteyene kadar. Ercan Akyol'un karikatüründe somutlaşan bir düşüncenin Türkiye'de uzun bir müddet egemen paradigma olması, yıllarca çözülemeyecek sıkıntıların başlıca nedeni olarak görülmelidir. Bu nedenle söz konusu karikatür "Kemalist modernleşme projesinin bir alegorisidir."²³

Dinin kamusal görünümüne yönelik kısıtlayıcı tavrın görece esnetildiği bir dönem olan Adalet ve Kalkınma Partisi yılları uygulamaları, uzun bir süre "şariat gelecek" kaygısıyla eleştirilmiştir. Başörtüsüne yönelik hukuki engellerin kısmen kaldırılması, iktidar partisinin "gizli bir gündem"i olduğuna dair eleştirilere de kapı aralamıştır. Batı'da Türkiye'ye ilişkin haberlerde rastlanılan sunum biçimleri de ulusal medyamızda kendisine yer bulmaktadır. Acaba şariat mi gelecek, Türkiye İran mı olacak, bu isimlerin ve yöneticilerin gizli bir gündemi²⁴ mi (secret agenda) var soru ve sorgulamaları, Türkiye medyasında yoğun

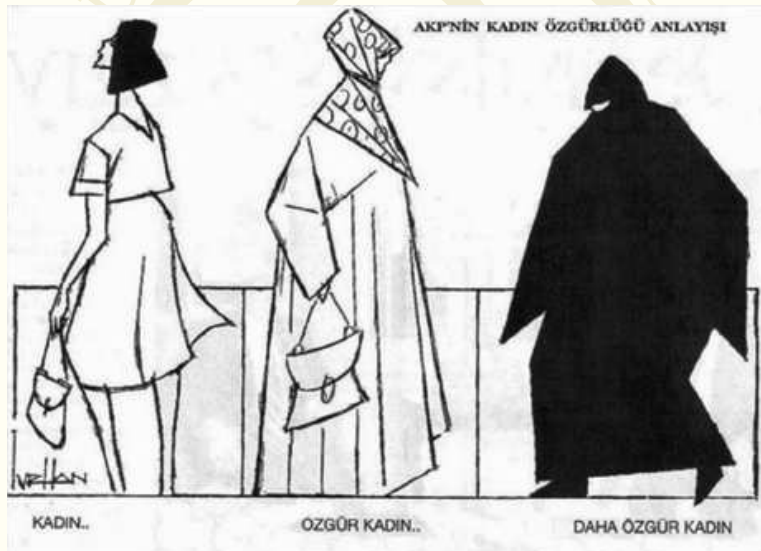
²² Şükrü Hanioglu (2013). "Siyaset ve Kültürel Çatışma", Sabah Gazetesi, 7 Temmuz.

²³ Ali Murat Yel ve Alparslan Nas (2014). "Insight Islamophobia: Governing the Public Visibility Of Islamic lifestyle in Turkey", **European Journal of Cultural Studies**, Ocak.

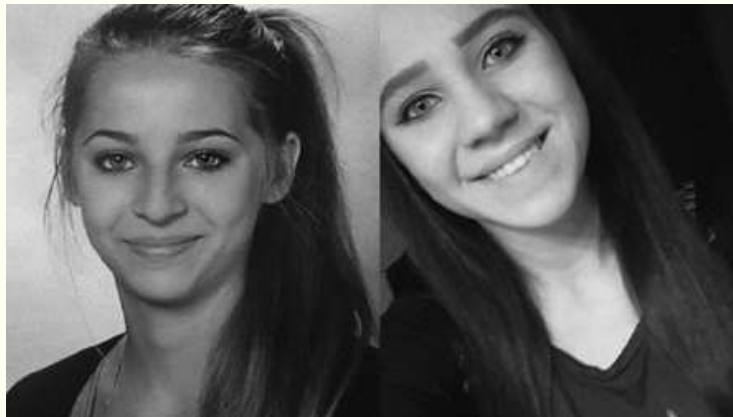
²⁴ Ertan Aydın (2013), "Talking Turkey: Orientalism strikes back", <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/12/talking-turkey-orientalism-strikes-back-2013128105529522711.html>, (Erişim Tarihi: 29.10.2017).

biçimde tartışılmıştır. Özgürlüğün şekli bir düzenlemeye indirgenmesi ve özgür kadının başı açık kadın olarak yorumlanması, bu sorunlu algıların yüzeydeki işaretleri okunmalıdır. Modernleşmeye yönelik şekli birtakım düzenlemelerin halk nezdinde önemli bir karşılık bulmaması, bu tür değerlerin eğitim ve öğrenimle ortadan kaldırılabilir ilkel birer alışkanlıklar olarak görülmesinde yatmaktadır. Bu sorunlu algı yüz elli yıllık bir birikimi olan modernleşme pratiğinin, görsel bilince aktarılması anlamında da önemli verilere sahiptir.

Resim 2. (Cumhuriyet Gazetesi, 2010) Turhan Selçuk İmzası ile Cumhuriyet Gazetesi'nde Yayımlanan "AKP'nin Kadın Özgürlüğü Anlayışı" İsimli Karikatür

Resim 3. (Hürriyet Gazetesi, 19 Nisan 2014) "İşte O Cihatçı Kızlar"

Arap Baharı olarak adlandırılan toplumsal hareketlerin, Türkiye medyasında yansıtılma biçimleri de oldukça sorunlu olmaktadır. Bölgeye ilişkin haberlerin sunum biçimleri ve üslupları oryantalist bir bakışla yansıtılmaktadır. “Ortadoğu bataklığı”, “kan gölü” gibi tasvir ve sıfatlar, haber sunumlarına yansıyan sorunlu ve eksik betimlemeler olarak karşımızda durmaktadır. Yukarıdaki haberde evlerinden kaçan iki Bosnalı kızın bölgeye gidişleri Türkiye medyasında “cihatçı kızlar” haberiyle işlenmiştir. İslami terminolojide “cihat kelimesinin ne anlama geldiğini göz ardı eden bu sunum biçimi, cihat kelimesine batı’da kullanıldığı şekliyle savaş gibi olumsuz bir anlam yüklemektedir. Örnekte yer verdiğimiz haber, belirli bir algının kendisini dışı vuruş biçimi olarak okunmalıdır. Söz konusu örnekte görülen oryantalist algı ve o algının sunum şekli medyada sıkça karşılaşılan bir durumdur.

Resim 4. Penguen Dergisi, 14 Şubat 2011

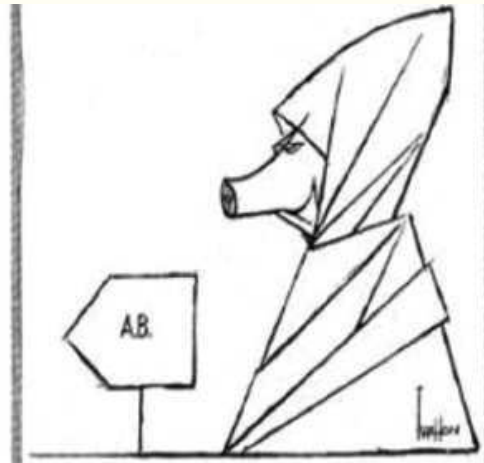

Yukarıda yer alan ve uzunca bir süre tartışılan Penguen dergisinin bu karikatürü, İslami değerlere açıkça bir saldırı niteliği taşımaktadır. Sütunun içerisinde yer alan ve dikkatlice bakıldığında görülebilecek “Allah yok din yalan” sözleri pozitivist ve materyalist düşüncenin görsel bilince yansımaları olarak değerlendirilebilir. İnanan insanların değerlerine yönelik bir aşağılama eylemi olarak kabul edilen söz konusu

karikatür, eleştirilerin artmasına paralel olarak bir özrü de beraberinde getirmiştir. Penguen dergisi yukarıda yer alan karikatürden ötürü bir açıklama yapmış ve özür dilemiştir.

Turhan Selçuk'un Cumhuriyet gazetesinde yer alan başörtülü domuz karikatüründe, politik eleştirinin sınırlarını ihlal edilerek İslami bir simgeye doğrudan hakaret edilmiştir. Başörtüsünün yoğun biçimde tartışıldığı bir dönem olan 2006 yılında, bu tür hakaret ve karikatürlerin sıkça yapıldığı bilinmektedir. Müslüman bir ülkede, söz konusu yıllarda başörtüsü ve İslami değerlere bu derece yoğun bir nefret söyleminin varlığı, kamusal alanda yaşanan iktidar krizlerinin doğrudan yansımalarıdır. Türkiye'nin tek parti basını incelendiğinde de benzer bir yönelimin varlığı görülmektedir. Özellikle dine yönelik hakaret içerikli haber ve karikatürler o dönemde de oldukça fazla basında yer almıştır. Türkiye'deki modernleşme algısının sürekliliği meselesi bu alanda da kendisini göstermektedir. Bu yönelimin sürekliliği sadece karikatür gazeteciliği incelense bile ortaya çıkartılabilecek bir gerçekliktir.

Resim 5. Turhan Selçuk: Cumhuriyet Gazetesi, 16 Nisan 2006

Herhangi bir yorum yapmaksızın aşağıda yer vereceğimiz karikatür, 1875 senesinde yayınlanan bir süreli yayına aittir. Bu karikatür, modernleşme algımızın görsellik üzerinden nasıl tahkim edildiği ve nasıl algılandığına dair önemli bir veridir. Tezimizin hipotezini oluşturan ve modernleşme serüvenimiz boyunca algısal anlamda sürekliliğini

muhafaza eden bu bilinç, uzun bir süre daha etkisini hissettirecek gibi görünmektedir. Bu bilincin açık ve karşılaştırmalı bir analizini yapma adına Ercan Akyol'un yukarıda yer verilen karikatürü ile *Hayat* dergisinde yayınlanan bu karikatür oldukça verimli bir tartışma alanı açmaktadır.

Resim 6. Hayat Dergisi, Yıl: 1875

1875 yılında Osmanlı topraklarında çağdaşlığın algılanışına dair bir karikatür.

Diyalog:

1: Kız bu nasıl kıyafet? Utanmız mısın?

2: Bu asrı terakkide sen utan kıyafetinden

SONUÇ

Batı'nın Doğu'ya ilişkin söylemleriyle oluşan oryantalist birikimin temel çelişkisi, olgusal bir gerçeklikten ziyade algısal bir zemine dayanmasıdır. Doğu ve İslam'a dair sunulan Batılı tasvirler, bu algısal zeminden hareketle içerik kazanmaktadır. Batı'nın çeşitli formlar aracılığıyla ürettiği Doğu'lu temsil, çoğunlukla muhayyel birikimden üretilen/

türetilen imgelerdir. Tarihsel bir sürekliliğe sahip olan Batı zihnindeki imgesel yanılı, politikadan medyaya, azınlık siyasetinden insan hak ve özgürlüklerinin de içinde yer aldığı oldukça geniş bir alanda etkisini hissettirmektedir. Son dönemde Batı sosyo-politik yaşamının önemli bir meselesi olarak görülen İslamofobi, benzer bir imgesel yanılığının modern bir formunu oluşturmaktadır.

İslam karşıtlığının modern bir kavramsallaştırması olarak okunabilecek İslamofobi kavramı, 11 Eylül sonrasında Müslüman göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde görülen modern ve seküler bir söylem olarak kabul edilse de kökü Avrupa tarihinde yüzyıllar öncesine dayanan bir olgudur. Haçlılardan ortaçağa, Osmanlı imparatorluğundan Avrupa kolonyalizmine ve oradan da 1990'ların İslamofobik eylemlerine uzanan bir hatta yaşanan her olay söz konusu tarihsel imgelerin pratikteki yansımalarıdır. Bu yansımaların modern bir epistemolojiye dönüşmesi ve İslamofobinin akademisyenler ve politikacılar tarafından destek görmesi, Batı/Doğu- İslam dikotomisinin pekiştirilmesine neden olmaktadır. Nitekim İslam'ın sekülerizme, demokrasiye ve dolayısıyla Batı medeniyetine karşı bir tehdit olarak algılanması, İslam ve Müslümanların birçok etkenden ötürü ortaçağa ait bir fenomen olarak görülmesi İslam korkusu ve düşmanlığının yaygınlaştırılmasında doğrudan rol oynamış, sözünü ettiğimiz karşıtlıkların da teorik zeminini teşkil etmiştir.

Günümüz dünyasında söylemin, etkin bir mecra olarak kendini konumlandığı medya organları, bu yanlış bilincin kamusallaşmasına aracılık etmektedir. Politik/kültürel kurguların söylemsel düzeyde etkisini arttırma adına sistematik bir sürdürülebilirliği temin eden kitle iletişim araçları, modern dönemde demosu ikna etme adına önemli bir işlev üstlenmektedir. Adorno ve Horkheimer'dan iktibasla söylersek, kitle iletişim araçları manipülatif teknik araçlar olma durumunu gün geçtikçe tahkim etmekte var olan bu söylemin gerçek olarak algılanmasına katkı sağlamaktadır. Son zamanlarda ciddi bir literatür oluşturan İslam ve Müslümanların medyatik temsili konusu, Batı ana akım medyasının Müslümanlara ilişkin söylem ve imajların olumsuz olduğu yönündedir. 11 Eylül öncesi ve sonrasının gazete dilini karşılaştıran bir çalışma, Müslümanların suçluluğu iddiasını vurgulayan İslami fanatizm, İslami köktencilik İslami aşırıçılık gibi kelimelerin 11 Eylül'den sonra sıklıkla kullanıldığını gözlemlemiştir. Benzer bir

ayrımcılığa Postmodernism and Islam adlı çalışmasında değinen Akbar Ahmed, sıradan bir Müslüman'ın kendi fikirleriyle medyada yer almasının mümkün olmadığını, Müslümanların ancak düşmanca sözcük ve imajlarla haberlere konu edildiğini söylemiştir. Hans Koechler'in "çok kültürlülük ikilemi" olarak adlandırdığı bu durum, ideal ve pratik arasındaki çatışmayı da gözler önüne sermektedir. Batı bir yandan çok kültürlülük politikaları ihdas etmekte bir yandan da Müslümanları Avrupa'dan uzaklaştıracak politikalar üretmektedir.

İslam karşıtlığı olarak tanımlanması gereken İslamofobik eğilimler sadece Batı dünyası ile sınırlı kalmamıştır. Self oryantalizasyon olarak kavramsallaştırılan Müslüman toplumlardaki katı laisist modernleşme projeleri de İslamofobiya verilecek yerli örnekler olarak karşımızda durmaktadır. Türkiye, Mısır ve Tunus gibi ülkelerin uzun modernleşme serüvenlerinde karşılaştıkları güçlükler, söz konusu yerliliğin önemli bir örneğini sunmaktadır. Self-oryantalizasyon pratikleri ile ortaya çıkan bu soyolojik gerçeklik, Türkiye mediasında da önemli bir soruna işaret etmektedir. Türk mediasında yerli islamofobi meselesi, haber ve karikatür örnekleri göz alındığında ciddi bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Çalışmada İslamofobi olgusunun sadece Batı dünyasına has bir olgu olmadığı işlenmiş ve Türkiye'deki modernleşme serüveninin yol açtığı problemlerin medya ve karikatür gazeteciliği özelinde nasıl bir nitelik taşıdığı çarpıcı örneklerle ortaya koyulmuştur. Osmanlı-Türk modernleşmesi kapsamında yerli islamofobi konusu, farklı yönleriyle ele alınmış, söz konusu olguyu ortaya çıkartan tarihsel ve sosyolojik sebepler göz önünde bulundurularak analiz edilmeye çalışılmıştır. Yerli İslamofobi meselesi, sosyo-politik perspektiften irdelenmeye çalışılmıştır. Fransız Jakobenliğinden ilhamla modernleşmeye çalışan Müslüman ülkeler genelinde Türkiye'de var olan cari İslamofobik eğilimler çalışmanın temel sorunsalını teşkil etmiştir.

KAYNAKÇA

- ALLEN, Chris (2010), **Islamophobia**, Ashgate Publishing Company, England.
- ALLEN, Chris (2010), **Reflections On The Crisis Of Europe's Multiculturalism**, New Europe: In Search of a True Inclusive and Pluralistic Europe, Islamophobia: Construction-Deconstruction içinde, Published, Office of the Prime Minister, Directorate General of Press and Information.
- AYDIN, Ertan (2013), **Talking Turkey: Orientalism strikes back**, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/12/talking-turkey-orientalism-strikes-back-2013128105529522711.html>.
- BAYRAKLI, Enes Bayraklı ve Fared Hafez (2016), **European Islamophobia Report 2015**, SETA Publications, İstanbul.
- BOSTANCI, Naci (2008), **Cumhuriyet'i Anlamak**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- DİRLİK, Arif (1996). "Chinese History and the Question of Orientalism", **History and Theory**, Vol. 35, No. 4.
- ESPOSITO, John L. (2002), **What Everyone Needs To Know About Islam**, Oxford University Press.
- GÖLE, Nilüfer (2007), **Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine**, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık içinde, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, 4. baskı, İstanbul.
- GÖLE, Nilüfer (2010), **İç İç Geçişler: İslam ve Avrupa**, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- HANİOĞLU Şükrü (1981), **Bir Siyasal Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul
- HANİOĞLU, Şükrü (2013). **Siyaset ve Kültürel Çatışma**, Sabah Gazetesi, 7 Temmuz.
- HIDIR, Özcan (2007), **Anti Semitizm ve Anti İslamizm: Benzerlikler ve Farklılıklar**, Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti Semitizm içinde, Kadir Canatan ve Özcan Hıdır (Ed.), Nobel Kitap, Ankara.
- KUNTAY, Mithat Cemal, (2010) **Üç İstanbul**, Oğlak Yayıncılık, 11. Baskı, İstanbul

ORHUN, Ömür (2010), **Islamophobia: The Last Hate Phenomenon**, New Europe: In Search of a True Inclusive and Pluralistic Europe, Islamophobia: Construction-Deconstruction içinde, Published, Office of the Prime Minister, Directorate General of Press and Information.

Runnymede Trust Commission On British Muslims and Islamophobia (1997), **Islamophobia A Challenge For Us All**.

SAYYİD, Bobby (1997), **A Fundamental Fear: Eurocentrism and the Emergence of Islamism**, Zed Books, London.

ŞENAY, Bülent (2010), **Europe's Identity Crisis: Roots Behind Routes Ahead**, New Europe: In Search of a True Inclusive and Pluralistic Europe, Islamophobia: Construction-Deconstruction içinde, Published, Office of the Prime Minister, Directorate General of Press and Information.

TUNÇAY, Mete (2009), **İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)**, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm içinde, Ahmet İnel (Ed.), İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

YEL, Ali Murat ve Alparslan Nas (2014). "Insight Islamophobia: Governing the Public Visibility Of Islamic lifestyle in Turkey", **European Journal of Cultural Studies**, Ocak.

ZEYDANLIOGLU, Welat (2008), **The White Turkish Man's Burden: Orientalism, Kemalism and the Kurds in Turkey**, Neo-colonial Mentalities in Contemporary Europe? Language and Discourse in the Construction of Identities içinde, Guido Rings and Anne (Ed.), Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne.